

A nyelv dimenziói

A 60. születésnapján Juhász Dezsőt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem intézetvezető professzorát köszöntő kötet 74 szerző tanulmányait adja közre a nyelvtörténet, dialektológia, szociolingvisztika, névtan és több más nyelvészeti diszciplína köréből. A tanulmánygyűjtemény tematikus sokszínűsége egyaránt megjeleníti a nyelvvel való foglalkozás és az ünnepezt nyelvészeti munkásságának dimenzióit.

A nyelv
dimenziói

A nyelv dimenziói

Tanulmányok
Juhász Dezső tiszteletére

Budapest
2015

A NYELV DIMENZIÓI
TANULMÁNYOK JUHÁSZ DEZSŐ TISZTELETÉRE

A NYELV DIMENZIÓI

Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére

Szerkesztette

BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA

Budapest
2015

Készült az ELTE BTK
Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén

A kiadást támogatta az ELTE BTK

Lektorok

BAUKO JÁNOS, BÓNA JUDIT, BÖLCSKEI ANDREA, GÓSY MÁRIA, GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ,
HAADER LEA, HÁMORI ÁGNES, HAVAS FERENC, KUGLER NÓRA, LACZKÓ KRISZTINA,
NÉMETH MIKLÓS, PARAPATICS ANDREA, RAÁTZ JUDIT, SZABÓ T. ANNAMÁRIA, TOLCSVAI
NAGY GÁBOR, TÓTH ETELKA, TÓTH VALÉRIA, VESZELSZKI ÁGNES, VLADÁR ZSUZSA és
az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének
volt és jelenlegi munkatársai

A szerkesztésben közreműködött
VARGHA FRUzsINA SÁRA

Tördelés, tipográfia
BÁRTH M. JÁNOS

Borító
NEMES ANITA

© A szerkesztők és a szerzők

ISBN 978 963 284 732 0

DARÁZS ÉS VIZSGA

1. A címbeli két szónak látszólag nem sok köze van egymáshoz, hacsak az nem, hogy mérvadó etimológiai szótáraink szerint mindkettő ismeretlen eredetű, viszont az újabb kutatások fényében mindkettő szláv eredetűnek látszik, de ha ezen újabban felmerült szláv etimológiák megállják a helyüket, nem maguk e főnevek származnak a szlávból, hanem azok az igék, amelyekből a megfelelő főnevek elvonással keletkeztek. A *vizsgál* ige ma is produktív, összefüggése a *vizsga* főnévvel kézenfekvő, viszont egy **darázsol* 'irritál' ige megléte egy korábbi nyelvéllapotban merőben hipotetikus, ám ki sem zárható.¹

2. A *darázs* főnév szláv eredetével kapcsolatos elképzeléseimet általánosabb tárgyú konferencia-előadásokban már felvettem (ZOLTÁN 2005: 107–8, ZOLTÁN 2011: 260–1), majd oroszul részletesebben is kifejtettem (ZOLTÁN 2010). Röviden arról van szó, hogy a mérvadó modern etimológiai szótáraink (TESz 1: 595, EWUng 1: 242) által ismeretlen eredetűnek tartott *darázs* szavunknak volt egy elfelejtett szláv megfejtési kísérlete: „**Darázs* (*dráždil*, boh. sl. vend. irritator, concitator, incensor, der Anhetzer, Necker 2) crabro vespa, die Hornisse” (DANKOVSKY 1833: 228; az aszteriksz DANKOVSKYNál arra utal, hogy a szerző az adott szót a magyarban jövevényszónak tartja). Ezzel kapcsolatban érdemes még utalni az EWUng ama – a TESz-hez képest új – megjegyzésére, hogy a *darázs* hangalakja nyelvünkben jövevényszóra vall (i. h.).

DANKOVSKY tehát úgy gondolta, hogy a magyar *darázs* eredetileg valami 'ingerlő, izgató dolgot' jelentett, és a hasonló jelentésű cseh *dráždil* főnévből származik; a mai *darázs* 'vespa' jelentése ehhez képest másodlagos. Ezt azonban az EtSz (1: 1276) elvetette, és egy azóta már cáfolt finnugor etimológiát favorizált, amit BÁRCZI is átvett (SzófSz 48; ezt a finnugor etimológiát a MSzFgrE már fel sem vette), ő viszont a GOMBOCZ és MELICH által tévesnek nyilvánított szláv etimológiát már meg sem említi. KNIEZSA a téves szláv etimológiák közé sem vette fel, de ez nem is meglepő, hiszen ő szerkesztési elveivel összhangban a MIKLOSICH előtti dilettáns szerzőket csak akkor idézi, ha egyetért velük (vö. SzlJsz 18–9). DANKOVSKY etimológiája formálisan valóban téves (a magyar *darázs* biztosan nem a cseh *dráždil* szóból származik), de az az ötlet, hogy a *darázs* nem feltétlenül valamely átadó nyelvi rovarnévre, hanem a rovar valamely jellemző tulajdonságát jelölő szóra megy vissza, feltétlenül figyelmet érdemel, s a cseh *dráždil* főnévben ott rejlik az összsláv **dražiti* 'ingerel, irritál' ige, amely jól jellemzi e rovar gyötrő természetét. Ebből éppúgy lehetett a magyarban **darázsol*, ahogy a délszláv **vražiti* 'jósol, bűvöl' igéből *varázsol*, majd ebből a feltehető **darázsol* 'bosszant, gyötör, irritál' igéből elvonással *darázs* 'gyötrő, ingerlő <lény>' → 'darázs', ahogy a *varázsol*-ból *varázs*. A *varázs* analógiája azért is jó párhuzam, mert ebben az esetben az elvonás nemcsak a nyelvújítás korában, hanem már a középkorban is végbement: *varázs* 'mágia' (1490: *varazrul*), *varázsos* 'jós'

¹ A nyelvjárási *darázsol* 'selyem- vagy gyapjúszállal hímez', *darázsolás* 'kötény ráncainak levarrására alkalmazott hímezésfajta' (ÚMTsz 1: 953) nyilvánvalóan már a *darázs* 'vespa' származékai, tehát a *darázs* eredete szempontjából elhanyagolhatók.

(1405 k.: *varasus*, TESz i. h., RMG1 751). Ez a korábbi *varázs* időközben ugyan kiavult a magyarból, de egykori meglétét 15–16. századi nyelvemlékeink még dokumentálják.

Etimológiai szótárainkon kívül századunk elején még a turkológus BERTHA ÁRPÁD szentelt némi figyelmet *darázs* szavunknak, igaz, ő nem a magyar szó eredetét tárgyalta, hanem a baskír *tjraž* 'lódarázs' szóról feltételezte, hogy az a magyar *darázs*ból, mégpedig Julianus magyarjainak nyelvéből származik volgai bulgár közvetítéssel (BERTHA 2001: 42–3). Ez így aligha lehet igaz, már a magyar szó *zs* hangja miatt sem, amely nem lehet honfoglalás előtti. Logikus magyarázatnak kínálkozik, hogy a magyar *darázs* és a baskír *tjraž* ugyanabból a szláv *dražiti* 'ingerel, irritál' igéből származik (ZOLTÁN 2010: 473), hiszen az ósszláv **dražiti* folytatói éppúgy megvannak a baskírral érintkező orosz nyelv-járásokban, mint a magyar nyelvterületet körülölelő szláv nyelvekben (ÉSSJa 5: 104–5, SIPras1 4: 213–5).

BERTHA ötlete légből kapott volta ellenére nem volt haszontalan, hiszen kiváltotta a kitűnő krakkói orientalista és hungarológus MICHAEL NÉMETH reflexióját. NÉMETH hangtalanlag tökéletesnek tartja a baskír *tjraž* levezetését egy szláv *draž-* töből, ám a magyartól eltérően a baskír számára nem tartja valószínűnek egy szláv *dražiti* igealak átvételét, hanem helyett egy deverbális **dražь* 'irritáló, bosszantó dolog' főnevet feltételez a baskír szó forrásaként (NÉMETH 2011). Ha ilyen főnév valóban létezett a szlávban, akkor ugyanilyen valószínűséggel lehetett a magyar *darázs* forrása is. Mivel az általam feltételezett szláv **dražiti* 'irritál' > magyar **darázsol* 'ua.' > *darázs* 'vespa' fejlődés középső szakasza éppúgy hipotetikus, mint NÉMETH feltételezése (szláv **dražiti* 'irritál' > **dražь* 'irritáló, bosszantó dolog' > baskír *tjraž* 'vespa crabro, lódarázs'), a magyar *darázs* esetében a NÉMETH által a baskír számára felvázolt út sem zárható ki (l. fentebb a *varázs* viszonylagos régiségét).

3. A *vizsga* és *vizsgál* a TESz (3: 1169) szerint bizonytalan, az EWUng (2: 1649–50) szerint ismeretlen eredetű szócsalád, a fő korábban felmerült finnugor eredete (vö. SzófSz 341) tévesnek bizonyult (a MSzFgrE már fel sem vette). Mindhárom szótár egyetért abban, hogy a 19. század eleje óta dokumentált *vizsga* nyelvújítási elvonás a korábbi (16. század első fele) adatolható *vizsgál* igéből. A TESz és nyomában az EWUng úgy véli, hogy a *vizsgál* egy fiktív fő származéka, a *-gál* elem pedig gyakorító képző, bár a szó etimológiájának tisztázatlansága miatt mindez merő spekuláció. Tehát a legutóbbi időkig *vizsgál* ígénk makacsul ellenállt minden megfigyelt kísérletnek.

Az áttörést e téren LUBOR KRÁLIK pozsonyi kollégánk frissen megjelent tanulmánya hozta meg (KRÁLIK 2014). Az invenciózus szlovák nyelvész a magyar szócsaládot a nemesfémek tűzpróbájával (kupelláció) hozza összefüggésbe (vö. SZABADVÁRY 1998: 18); ez a módszer már az ókorban is ismert volt (vö. a latin közmondást: *aurum igni probatum est*). Igen szemléletes analógiát kínál ehhez az angol *to test* 'megvizsgál, kipróbál' ige, amely eredetileg a nemesfémek tisztaságának ellenőrzésére vonatkozott, és az e célra szolgáló edény *test* 'kupella' nevéből képződött. A magyar *vizsgál* KRÁLIK szerint a szláv **žegti* 'éget' ige **vy-* 'ki-' igekötős **vyžegti* alakjára, illetve annak imperfektív **vyžigati* párjára '<nemesfémek> tűzpróbának alávet' (tkp. 'kiéget') vezethető vissza. Ennek folytatói a nyugati és a keleti szláv nyelvekben meg is vannak, vö. pl. szlovák *vyžíhať*, cseh *vyžíhati* 'ausbrennen', lengyel régi *wyżec, wyżegać* 'kiéget; égetéssel megtisztít' (1422-től,

vö. SłStp 10: 600; a 16. századi Szymon Budny-féle protestáns bibliafordításban nemesfém égetéssel történő tisztításáról is, Zsolt 12: 7: „srebro czyste, wyżzone siedmiorako” ’hétszer kiégetett tiszta ezüst’ VarsóiSz 7: 1122, KÁROLINál: „az kohban meg próbáltatott és heftőer meg tißtítatott ezüst” (1590, 1: 542v); a szó a lengyelben ma már elavult (SłJP 10: 345), orosz *выжечь, выжигать*, ukrán *вижегти, вижигати* ’kiéget’, többek között ’égetéssel tisztít’ jelentésben is). A *выжигати* ’kiéget’ ige már a legrégebb, 14–15. századi másolatokban fennmaradt óorosz krónikaszövegekben előfordul 12. századi események leírásánál (SDR 2: 241–2). Az ukránban a *выжегати* ’kiéget’ ige 1537-től adatolható (SUM16–17 5: 161); a 18. századból van egy nemesfémekkel kapcsolatos ukrán adatunk is: „срѣбра выжогѣ 30 золотниковъ” (Тымченко I/1: 393), ahol ’(be)olvasztott’ ezüstről van szó. A 19. századi galíciai ukránban a *вижу́гати* igét ’ausbrennen’, az ebből elvont *ви́жуга* főnevet ’ausgebrannter Ort’ és ’das Ausbrennen’ jelentésben dokumentálja Želechovs’kyj szótára (1: 74). Ezek a mai ukrán irodalmi nyelvből kiavultak, viszont ma is használatos a *ви́жуга* ’kiégetéssel nyert arany vagy ezüst’ főnév (ESUM 2 : 191 *жегмі* alatt; SUM 1: 395). Sajnos ez utóbbi – tárgyunk szempontjából igencsak fontos szó – történetére nézve nem találhatók adatok az ukrán nyelvtörténeti szótárakban.

KRÁLIK etimológiája jelentéstani és hangtani szempontból kifogástalan. A ’<nemesfém tisztaságát> tűzpróbával ellenőriz’ > ’vizsgál, ellenőriz’ jelentésfejlődés könnyen elképzelhető. A magam részéről (a TESz és az EWUng eljárásával ellentétben) nem választanám külön ettől az ’orvosi vizsgálatnak vet alá’ jelentést, amelyet a fenti szótárak azon az alapon tulajdonítanak az igének, hogy éppen az 1570 körüli Orvosi könyvből idézik. Ha ugyanis alaposabban szemügyre vesszük a szóban forgó előfordulást, akkor itt korántsem egy beteg megvizsgálásáról, hanem egy betegség (történetesen a szifilisz) eredetének kiderítéséről van szó: „Mýkor penýgh az Franczunak ýeleybeol ketélkeodes lehetne, annak eredetýth ýol *megh kel výtgalný* honnet vagýon, es mely rezrél kezdetý” (OrvK. 424).

KRÁLIK helyesen utal arra, hogy a szláv *vy-* igekötő veláris *i*-jéből a magyarban csak *i* lehetett, ahogy ez más szláv jövevényszavainkban is lenni szokott, pl. *vydra* > *vidra*. A KRÁLIK által elmondottakon túl egykori veláris *i*-re mutat a *vizgál* vegyes hangzósága is. Ha valóban gyakorító képző lenne a *-gál* a *vizgál* igében, amint azt a TESz és az EWUng véli, akkor is csak úgy lenne magyarázható a *-gál* képzőváltozat jelenléte a *-gél* helyett (vö. JANURIK 2009: 223–4), ha feltételeznénk, hogy a szó hangalakja korábban **vizgál* volt.

A *vy-* igekötő jelenléte a KRÁLIK által javasolt szláv etimonban látszólag behatárolja az átvétel irányát annyiban, hogy első pillantásra kizárja a déli szláv nyelveket a lehetséges átvétel nyelvek közül, hiszen ezekben a *vy-* igekötő helyén általában *iz-* van (vö. cseh, szlovák *východ*, lengyel *wyjście*, orosz *выход*, ukrán *вихід* ’kijárat’ egyfelől és bolgár *изход*, szerb *излаз*, horvát *izlaz*, szlovén *izhod* ’ua.’ másfelől). Ez a megoszlás a szláv írásbeliség kialakulása (9. sz.) idején azonban még nem volt ennyire merev (az ószlávban túlnyomórészt ugyan *из-* igekötős alakokat találunk, de emellett van néhány *вы-* igekötős ige is (*выврэщн* ’kidob’, *выгонити/выгнати* ’kiűz’, *вынести* ’kivisz’, *выринѣти* ’kiüldöz’ – StsLSI 160), továbbá a ça-horvátban és egyes szlovén nyelvjárásokban is megvannak a *vy-* igekötő folytatói, l. EtSISJ 1: 267–9; a két igekötő etimológiai kapcsolatáról vö. PÉTER 1966; 2005: 7–16, vö. ÉSSJa 9: 6–8). Elvileg tehát az irodalmi szlovén *izzigati* ’kiéget’ igének lehet nyelvjárási **vižigati* (< *vyžigati*) megfelelője, s ennek valószínűsége an-

nál nagyobb, minél mélyebbre ásunk a múltban (az 1000 körüli ószlovén Freisingi Töredékben egy helyütt *uvignan* 'vertrieben' olvasható, ami a *vygnati* 'kiűz, elűz' származéka, vö. OGRIN 2007). Hasonlóképpen a régi és ritka horvát *ižigati* (< *iz-žigati*) 'kiéget' (HASZ 2: 370) igének is lehet(ett) **vižigati* 'ua.' megfelelője a ça-horvátban.

A déli szlávból való kölcsönzés tehát nem kizárt, ennek a lehetőségnek a fenntartása azért fontos, mert az északi szláv nyelvekben – ahol a *vy-* igekötő az *iz-*zel szemben nem a kivétel, hanem a szabály – némi nehézséget okoz, hogy a magyarral közvetlenül érintkező nyelvekben (cseh, szlovák, ukrán) a 12–13. században végbement a $g > \gamma > h$ változás (vö. BERNŠTEJN 2005: 292–7, STIEBER 1969: 89), vagyis ha a szó a magyarban cseh–morva–szlovák vagy ukrán típusú szláv nyelvjárásból származnék, akkor 12. század előttinek kellene lennie, mert ennél később északi irányból legközelebb a lengyelből lehetett volna csak *g*-vel átvenni. Természetesen a lengyel eredet sem zárható ki, ám nyelvföldrajzi okokból kevésbé valószínű.

Nyelvemlékeinkben a *vizsgál* ige ugyan csak a 16. században bukkan fel, régebbi története homályba vész, de nem lehet kizárni, hogy több évszázaddal korábban is megvolt már a magyarban, ám sokáig csak mint a „probátorok” (vö. *probator monetarum* 'pénzkémlő, vizsgáló' – BARTAL 1901: 526) szűk körében használt szakszó lappangott nyelvünkben. Ehhez képest első előfordulása magyar szövegben már a mai általános értelmű 'vizsgál, ellenőriz' (1531: „megh nem uisgalod lölky ifmeretedet” ThewrK. 170 – TESZ, i. h., vö. több felekezet mai magyar nyelvű liturgiájában is: „vizsgáljuk meg lelkiismeretünket”; ebben az összefüggésben a *vizsgál* szintén a latin *probo* megfelelője, mivel a kifejezés újszövetségi eredetű: „*Probet* autem se ipsum homo” 1Kor 11: 28 Vulg, vö.: „De maga meg probalya (meg hannyavellē Ioua hagyja) az ember ewnŋnmagath” KOMJÁTI 1533/2013: 334; „*Probáll*ya meg azért minden ember magát” KÁROLI 1590, 2: 155v), tehát akár több száz év is eltelhetett, amíg az ige végképp levetette speciális, a nemesfémek tisztaságának ellenőrzésével kapcsolatos jelentését, és köznyelvivé vált. A honfoglaló magyarok pl. a Selmecbánya környékén talált működő arany- és ezüstbányákat tovább művelték (NAGY 1998; vö. SZABADVÁRY 1998: 17–8), s nyilván az ott talált szakembereket – köztük az ókor óta ismert kupelláció módszerével a minőségbiztosítást végző probátorokat is – tovább alkalmazták, ezért *vizsgál* igénk akár szókincsünk legrégibb, szubsztrátum jellegű szláv jövevényszavai közé is tartozhat. Ebben az esetben átadó nyelvként legvalószínűbben a magyarság által később teljesen asszimilált pannóniai szláv dialektus jöhet számításba, amelyben az ósszláv *g* nem érte meg a később több szláv nyelvben végbemenő $g > \gamma > h$ változást (vö. pl. *galamb* < szláv **golqbb*, *gomba* < szláv **goba*, *korong* < szláv **krogb*), továbbá e nyelvjárásban – átmeneti déli szláv – nyugati szláv jellege folytán – a *vy-* igekötő megléte is biztosra vehető (vö. ZOLTÁN 2013).

KRÁLIK etimológiája egy ponton igényel némi korrekciót. Szlovák kollégánk ugyanis úgy véli, hogy már a középkorban lennie kellett egy *vizsga*¹ 'nemesfémek tűzpróbája' főnévnek, amelyből képezték volna a kezdetben 'nemesfémek' tűzpróbának alávet', majd egyszerűen 'ellenőriz' jelentésű *vizsgál* igét, majd ebből jött volna létre elvonással az újabb keletű *vizsga*² melléknév, illetve főnév. Ebben az esetben a *vizsga*¹ közvetlen forrása valamely a **vyžegti/vyžigati* igéből képzett szláv deverbális főnév (**vyžega* / **vyžbga* / **vyžiga* 'kiégés, kiégetés') lenne, ilyenek azonban csak a távoli nagyoroszról mutathatók ki. Ettől függetlenül a magyar *vizsgál* sokkal természetesebb módon levezethető egy szláv **vyžigati*

igéből. Számos szláv eredetű igénkben az *-l* csupán honosító képző. Ilyenkor szerepe arra szorítkozik, hogy a jövevényigét a magyar alaktani rendszerbe illessze (*kopati* > *kapál* → *kapa*, *por^očiti* > *parancsol* → *parancs*, *vaditi* > *vádol* → *vád*, *vražiti* > *varázsol* → *varázs*), eközben a *kapa*, *parancs*, *vád* és *varázs* főnevek kétségkívül a magyarban keletkeztek a megfelelő igékből való elvonással, hiszen **kopa*, **por^oč(b)*, **vad(b)* vagy **vraž(b)* főnévnek a szlávban nyoma sincs. Ezek az elvonással keletkezett főnevek a magyarban többnyire lényegesen későbből adatolhatók, mint a megfelelő szlávból átvett jövevényigék, bár van kivétel is: a *kapa* főnév 1395 körül fordul elő először írásban, míg az alapjául szolgáló *kapál* ige csak 1456 körül. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a *kapa* a később adatolható *kapál* ígéhez képest másodlagos (vö. ZOLTÁN 2014). Összességében azonban a lényeges előrelépés *vizsga*, *vizsgál* szavaink eredetének megfejtésében LUBOR KRÁLIK érdeme.

Irodalom

- BARTAL ANTAL szerk. 1901. A magyarországi latinság szótára. Franklin, Budapest.
- BERNŠTEJN, S. B. 2005. Сравнительная грамматика славянских языков. 2-е изд. Изд-во Моск. ун-та – Наука, Москва.
- BERTHA, ÁRPÁD 2001. Bashkir and Hungarian – and the darázs ‘wasp’. In: KÁROLY – KINCSES NAGY szerk. 2001: 33–44.
- DANKOVSKY, GREGORIUS/GREGOR 1833. Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum/Kritisch-etymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache. Belnay, Posonii/Preßburg.
- ÈSSJa = ТРУБАЧЕВ, О. Н. 1974–. Этимологический словарь славянских языков: Общеславянский лексический фонд 1–. Наука, Москва.
- ESUM = Мельничук, О. С. гол. ред. 1982–. Етимологічний словник української мови 1–. Наукова Думка, Київ.
- EtSISJ = HAVRÁNEK, BOHUSLAV red. 1973–1980. Etymologický slovník slovanských jazyků: Slova gramatická a zájmena 1–2. Academia, Praha.
- EtSz = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS 1914–1944. Magyar etymológiai szótár I–II. (I–XVII. füzet, a–geburnus). MTA, Budapest.
- EWUng = BENKŐ, LORÁND Hrsg. 1993–1997. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk. 2013. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII. SzTE. Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- HASz = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII, 1880–1976. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb.
- HUSZTI ILONA – KOLJADZSIN NATÁLIA szerk. 2005. Nyelv és oktatás a 21. század elején. PoliPrint, Ungvár.
- JANURIK TAMÁS 2009. Magyar képzőszótár: A mai magyar köznyelv képzőváltozatai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÁROLY GÁSPÁR ford. 1590. Szent Biblia az az: Istennec ô es wy testamentvmanac prophétac es apostoloc által meg iratott bent könyuei I–II. Visolban.
- KÁROLY LÁSZLÓ – KINCSES NAGY ÉVA szerk. 2001. Néptörténet – Nyelvtörténet. A 70 éves Róna-Tas András köszöntése. SZTE BTK Altajisztikai Tanszék, Szeged.

- KOMJÁTI BENEDEK ford. 1533. *Epistolae Pavli lingua Hvngarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyeluen.* Vietor, Cracouię. Faksimile: Mezey Andriş szerk. 2013. Idea Fontana Kft. – Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, [Budapest].
- KRÁLIK, ĽUBOR 2014. Ungarisch vizsga, vizsgál: Versuch einer slawischen Etymologie. In: *Studia Etymologica Cracoviensia* 19: 205–10.
- MSzFgrE = LAKÓ GYÖRGY főszerk. 1967–1978. *A magyar szókincs finnugor elemei I–II.* + Szómutató 1981. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NAGY BÉLA 1998. Van-e arany a magyar földben? In: *Természet Világa*, II. különszám: Geológia (<http://www.termeszetvilaga.hu/kulonsz/k982/arany.html> – 2014.07.20.)
- NAGY, LÁSZLÓ KÁLMÁN – NÉMETH, MICHAŁ – TÁTRAI, SZILÁRD eds. 2011. *Languages and Cultures in Research and Education. Jubilee Volume Presented to Professor Ralf-Peter Ritter on His Seventieth Birthday.* Jagiellonian University Press, Cracow.
- NÉMETH, MICHAŁ 2011. The Hungarian and Slavonic Background of Bashkir тыраш ‘wasp’. In: *Studia Etymologica Cracoviensia* 16: 93–101.
- OGRIN, MATIJA ed. 2007. *Brižinski spomeniki/Monumenta Frisingensia/The Freising Manuscripts.* Institute of Slovenian Literature and Literary Studies ZRC SAZU, Ljubljana (<http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/> – 2014.07.19.)
- PÉTER MIHÁLY 1966. Заметки о приставках ву- и из- в славянских языках (К постановке вопроса). In: *Studia Slavica Hung.* 12: 345–54.
- PÉTER MIHÁLY 2005. *Избранные статьи по русскому языку.* ELTE Ukrán Filológiai Tanszék – Argumentum, Budapest. (= *Bibliotheca Baltoslavica Budapestiensis* I.)
- RMG1 = BERRÁR JOLÁN – KÁROLY SÁNDOR szerk. 1984. *Régi magyar glosszárium: Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SIJP = DOROSZEWSKI, WITOLD red. 1958–1969. *Słownik języka polskiego I–XI.* PWN, Warszawa.
- SIPrasł = ŚLAWSKI, FRANCISZEK red. 1974–. *Słownik prasłowiański 1–.* Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- SIStp = URBAŃCZYK, STANISŁAW red. 1953–2002. *Słownik staropolski I–XI.* Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- SDR = АВАНЕСОВ Р. И. ред. 1988–. *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.).* 1–. Наука, Москва.
- STIEBER, ZDZISŁAW 1969. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich: Fonologia.* PWN, Warszawa.
- StslSl = ЦЕЙТЛИН, Р. М. – ВЕЧЕРКА, Р. – БЛАГОВА, Э. ред. 1994. *Старославянский словарь. Русский язык,* Москва.
- SUM = Білодід, І. К. ред. 1970–1980. *Словник української мови. I–XI.* Наукова думка, Київ.
- SUM16–17 = Гринчишин, Д. ред. 1994–. *Словник української мови XVI–XVII ст. 1–.* НАНУ Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, Львів.
- SZABADVÁRY FERENC 1998. *A magyar kémia művelődéstörténete.* Mundus, Budapest.
- SzIJs = KNIEZSA ISTVÁN 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1–2.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SzófSz = BÁRCZI GÉZA 1941. *Magyar szófejtő szótár.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

- TESz = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Тумченко = ТИМЧЕНКО, Е. ред. 1930–1932. Історичний словник українського языка. I/1–2. Держ. вид-во України–Українська радянська енциклопедія, Харків–Київ.
- ÚMTSz = B. LÖRINCZY ÉVA szerk. 1979–2010. Új magyar tájszótár 1–5. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VarsóiSz. = KARŁOWICZ, JAN – KRYŃSKI, ADAM – NIEDŹWIEDZKI, WŁADYSŁAW red. 1900–1927. Słownik języka polskiego I–VIII. Kasa im. Mianowskiego, Warszawa.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2005. Szláv jövevényszavaink egyes kérdései. In: HUSZTI–KOLJADZSIN szerk. 2005: 106–9.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2011. Szláv–magyar etimológiák (A tervezett új magyar etimológiai szótárban hasznosítható tanulságok). In: NAGY–NÉMETH–TÁTRAI eds. 2011: 259–64.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2010. К етимології венгерського названня darázs ‘оса, шершень’. In: *Studia Slavica Hung.* 55: 471–3.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2013. Legrégibb szláv jövevényszavaink szláv dialektológiai hátteréhez. In: FORGÁCS–NÉMETH–SINKOVICS szerk. 2013: 193–8.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2014. Einige Bemerkungen zur Lubor Králik's slawischen Etymologie vom ung. vizsga, vizsgál. In: *Studia Etymologica Cracoviensia* 19: 211–3.
- Želechovs'kyj = ЖЕЛЕХОВСКИЙ, СВѢГИЙ / Żelechowski, Eugen [a 2. kötet szerzői: ЖЕЛЕХОВСКИЙ, СВѢГИЙ / ŻELECHOWSKI, EUGEN – НЕДІЛЬСКИЙ, СОФРОН / NIEDIELSKI, SOPHRON] 1886. Малоруско-німецький словар. Ruthenisch-deutsches Wörterbuch I–II. З друкарні тов. им. Шевченка / Druckerei des Szewczenko-Vereines, Львів / Lemberg.

TARTALOM

Juhász Dezső köszöntése (ZELLIGER ERZSÉBET)	7
Juhász Dezső köszöntésére (KOC SIS ZSUZSANNA).....	9
Gondolatok Juhász Dezső 60. születésnapján (KISS JENŐ).....	11
Juhász Dezső nyelvtudományi közleményei.....	15
NYELVTÖRTÉNET	31
DÖMÖTÖR ADRIENNE: Szókapcsolat vagy összetett szó? Az <i>ugyan</i> és mutató névmások együttállása	33
GALLASY MAGDOLNA: Emlékezetben megtartás: szöveg és használata. Közösségi szabályozások szövegei az írásbeliségük elején.....	43
HAADER LEA: A botlások bizonyossága: XVI. századi beszélők nyelvhasználata a hibajavítások tükrében	53
HORVÁTH LÁSZLÓ: <i>Juházmatt</i> helyett, avagy Rozsnyay sakk-könyvének szó- készletéről	59
KOC SIS RÉKA: „Magos <i>mart</i> -on sem járhatok félelem nélkül...”. A <i>mart</i> dimenzio- nális nyelvészeti vizsgálata	66
KOC SIS ZSUZSANNA: Nyelvjárási jegyek szerepéről a missziliskutatásban	73
KOROMPAY KLÁRA: Gondolatok egy régi-új vitához: az ún. Huszita Biblia eredetének kérdésköre.....	79
KUGLER NÓRA: <i>Uramék, uraimék</i>	89
MÁRTONFI ATTILA: Egy etimológiai felvetés	97
A. MOLNÁR FERENC: <i>Juhász és pásztor</i>	99
T. SOMOGYI MAGDA: Az ikes igék Mikes és Petőfi nyelvhasználatában. Az írói szótárak grammatikatörténeti tanulságai.....	104
TERBE ERIKA: Fej és írás. Az írnokezeket azonosításáról	117
TOLCSVAI NAGY GÁBOR: Szemantikai motiváltság a nyelvújítás szóalkotásaiban	125
TÓTHFALUSSY ZSÓFIA: A paragrafusjelek formai és funkcionális sajátosságai nyelvemlékkódexeinkben.....	135
VARGA MÓNICA: „Ezen szódnak ura légy!” – Megszólalásokról boszorkányperekben.....	143
ZELLIGER ERZSÉBET: Somorjai jegyzőkönyvi bejegyzések 1733-ból.....	155
ZOLTÁN ANDRÁS: <i>Darázs és vizsga</i>	161
ZSEMLYEI BORBÁLA: Az erdélyi regionális norma kialakulása	168
DIALEKTOLÓGIA.....	177
HEGEDŰS ATTILA: Szilágysági tájszavak.....	179
P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT – IGLAI EDIT: A <i>púptól a köldökig</i> . Adalékok a nyelvföldrajzi ábrázolási technikák változásához.....	186
NÉMETH MIKLÓS: A szegedi tájnyelv <i>-hon/-hön</i> ragjának kialakulásáról. A nyelvföldrajzi adatok és a diakrónia tükrében.....	196
PARAPATICS ANDREA: A „kétfajta kultúra birtokosai”-ról	205
SÁNDOR ANNA: Csáb és Kolon (két palóc nyelvjárás összehasonlító vizsgálata).....	212

SZABÓ PANNA: Pillanatkép a nyelvatlaszok egyesítési háttérmunkálatainak állásáról	221
SZ. TÓTH LÁSZLÓ: A magyar-román kölcsönszók vizsgálata	229
TÓTH PÉTER: A beregrákosi nyelvjárás hangtani és alaktani sajátosságairól	235
VARGHA FRUZSINA SÁRA: Atlaszintegrálás és kvantitatív adatelemzés	242
SZOCIOLINGVISZTIKA	251
ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES: A szociolingvisztikai szemlélet és a kooperatív tanulás a felsőoktatásban	253
BODÓ CSANÁD: Autentikáció és régiség a moldvai magyar nyelvben	265
GRÉCZY-ZSOLDOS ENIKŐ: Térbeli, időbeli és humán dimenzió XVII. századi nyelvemlékekben	274
KOLLÁTH ANNA: A médiafogyasztás nyelvei a szlovéniai ELDIA-kutatás tükrében	280
PUSZTAI FERENC: A rövidítéses továbbképzés és a szleng	288
SÁROSI ZSÓFIA: Grammatikai mechanizmus vagy pragmatikai döntés? Tegezés és magázás változtatása középmagyar kori szövegekben	291
SINKOVICS BALÁZS: A Szeged környéki nyelvjárás a világhálón	301
SZABÓ T. ANNAMÁRIA: Tudatos tudattalan? Kétnyelvű beszélők vernakuláris nyelvhasználatáról	308
NÉVTAN	313
BALÁZS GÉZA: Tájkép és tájnév. A szemiotikai és nyelvi tájkép fogalmának összekapcsolása	315
BAUKO JÁNOS: Kétnyelvű névszemiotikai tájkép	323
BÁRTH M. JÁNOS: Birtokos jelzős szerkezetű helynevek Erdélyben	335
BÓNA JUDIT: BEA, GABI, TIMIT, TED. A beszédatadatbázisok elnevezéséről	343
BÖLCSKEI ANDREA: <i>Mendip Hills ~ Mendips</i> : egy angliai tájról és annak nevééről	351
FARKAS TAMÁS: A névtan a felsőoktatásban, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén	358
N. FODOR JÁNOS: Magyar nyelvváltozatok a Mátyás kori Magyarországon	368
HOFFMANN ISTVÁN: Nagykörű és Tapolcafé. Összehasonlító helynévrendszertani vizsgálat	376
KISS MAGDALÉNA: Fejezetek a nemzetközi víznév kutatások történetéből	388
ÖRDÖG FERENC: Foglalkozásra utaló köznévből keletkezett korrelatív családnevek	395
POSGAY ILDIKÓ: Széchenyi	400
RAÁTZ JUDIT: Abosától Zsülienig. Az elmúlt évtizedek új férfinevei	403
RÁCZ ANITA: A foglalkozásnévi eredetű településnevek történeti tipológiai sajátosságai	410
SLÍZ MARIANN: Bizánci hatás az Árpád-ház névadására	422
SZABÓ JÓZSEF: A hun–magyar mondanévkörbe tartozó és a honfoglaláshoz fűződő történeti mondák a földrajzi nevekben	429
TÓTH VALÉRIA: Szempontok latin eredetű személyneveink névtörténeti értékeléséhez. A <i>Desiderius</i> névbokra alapján	437
VÖRÖS FERENC: Ami a Kis magyar családnévatalaszból kimaradt. Családneves nyelvöldrajzi térképlapok extralingvális hasznosításáról	448

NYELVLEÍRÁS.....	455
BANCZEROWSKI JANUSZ: A beszédaktus adójának igazmondását jelző néhány minősítő metaoperátorról.....	457
FORGÁCS TAMÁS: Frazeológiai egységek „könnyű igékkel”	462
GERSTNER KÁROLY: A magyar nyelv nagyszótára és a szaknyelvi szavak	473
GÓSY MÁRIA: Artikulációs egyszerűsítések fonetikai mintázata.....	484
LADÁNYI MÁRIA: Ikonikusság, variáció és változás a magyar jelnyelvben.....	494
LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD: „ <i>évek óta mást se csinálunk</i> ”. A többes szám első személyű deixitikus elemek működésének vizsgálatához	501
MARKÓ ALEXANDRA: Jelkimaradások a beszédben: szünet és hallgatás.....	515
H. VARGA MÁRTA: Az ikerítés mint részleges reduplikáció.....	525
VESZELSZKI ÁGNES: Egy neologizmus, a <i>kimaxol</i> ige etimológiájáról.....	532
FINNUGRISZTIKA	539
BERECZKI ANDRÁS: Észtország őstörténete a kezdetektől a vaskorig.....	541
HAVAS FERENC: A finn ergativitás kérdéséhez.....	548
HONTI LÁSZLÓ: Az ugor és szamojéd attributív és nem-attributív számnevek koráról	556
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	571
BALOGH JUDIT: A magyar orvosi szaknyelv megújítása – Bugát Pál (1793–1865).....	573
FODOR KATALIN: A nyelvjárásgyűjtések felette szükséges voltáról.....	583
KESZLER BORBÁLA: A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásáról	588
KISS JENŐ: Tudásközvetítés, egyetemek és tankönyvek – gondolattöredékek és kérdések	595
NAGY L. JÁNOS: <i>...et quorum pars magna fui...</i> Balázs János emlékére, Juhász Dezső tiszteletére	602
SZATHMÁRI ISTVÁN: A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, a Magyar Nyelv a Társaság történetének az 1949-től 2005-ig terjedő idejében	606
SZENTGYÖRGYI RUDOLF: Magyar grammatika – dimenzionális keretben?	611
TÓTH ETELKA: Számítógéppel a készülő helyesírási szabályzat szolgálatában.....	617
C. VLADÁR ZSUZSA: A korai magyar grammatikák családfája	627
Tartalom.....	639
Tabula Gratulatoria	642